

OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

U.A.Hamroeva¹

Mas'ul muallif: Hamroeva Uzukoy Azizberdi qizi, Jizzax davlat pedagogika universiteti Psixologiya kafedrası PhD, v.b. dotsent.

e-mail:
zugoytoshnazarova@gmail.com

Accepted: 31 Avgust 2026
Published: 31 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Hamroeva, U. A. OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI / U. A. Hamroeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 8, № 1. — B. 313–315.

1. Jizzax davlat pedagogika universiteti Psixologiya kafedrası PhD, v.b. dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarida muloqot madaniyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda muloqot madaniyatining rivojlanishi emotsional intellekt, kommunikativ tolerantlik, ijtimoiy-psixologik moslashuv hamda axloqiy-psixologik mas'uliyat kabi shaxsning muhim psixologik xususiyatlari bilan uzviy bog'liqligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Empirik tadqiqot natijalari ushbu omillarning talabalarning samarali muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Shuningdek, talabalarda muloqot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan psixologik yondashuvlarning amaliy samaradorligi yoritilib, oliy ta'lim tizimida ularni qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: muloqot madaniyati, psixologik omillar, emotsional intellekt, kommunikativ tolerantlik, ijtimoiy-psixologik moslashuv, axloqiy-psixologik mas'uliyat, kommunikativ kompetentlik, talabalar, oliy ta'lim, shaxs rivojlanishi.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Аннотация. В статье проанализированы основные психологические факторы, влияющие на развитие культуры общения у студентов высших образовательных учреждений. Научно обосновано, что развитие культуры общения тесно связано с такими важными психологическими характеристиками личности, как эмоциональный интеллект, коммуникативная толерантность, социально-психологическая адаптация и нравственно-психологическая ответственность. Результаты эмпирического исследования подтверждают значимость данных факторов в формировании и развитии у студентов навыков эффективного общения. Кроме того, раскрыта практическая эффективность психологических подходов, направленных на развитие культуры общения у студентов, а также разработаны рекомендации по их внедрению в систему высшего образования.

Ключевые слова: культура общения, психологические факторы, эмоциональный интеллект, коммуникативная толерантность, социально-психологическая адаптация, нравственно-психологическая ответственность, коммуникативная компетентность, студенты, высшее образование, развитие личности.

PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION CULTURE AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. This article analyzes the main psychological factors influencing the development of communication culture among university students. The study scientifically substantiates that the development of communication culture is closely associated with such important psychological characteristics as emotional intelligence, communicative tolerance, socio-psychological adaptation, and moral-psychological responsibility. The results of the empirical study confirm the significance of these factors in the formation and development of students' effective communication skills. Furthermore, the practical effectiveness of psychological approaches aimed at developing communication culture among students is highlighted, and recommendations for their implementation within the higher education system are proposed.

Keywords: communication culture, psychological factors, emotional intelligence, communicative tolerance, socio-psychological adaptation, moral-psychological responsibility, communicative competence, university students, higher education, personality development.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta'lim tizimi oldiga nafaqat yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, balki ularning samarali muloqot qilish, ijtimoiy munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish hamda kasbiy faoliyatda kommunikativ kompetentligini rivojlantirish kabi muhim vazifalar ham qo'yilmoqda. Zamonaviy mehnat bozori sharoitida mutaxassisning kasbiy muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning muloqot

madaniyatiga, jamoada ishlash qobiliyatiga, nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal eta olishiga va shaxslararo munosabatlarni samarali tashkil etish ko'nikmalariga bog'liq.

Muloqot madaniyati shaxsning ijtimoiylashuvi, kasbiy shakllanishi va ma'naviy kamolotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ayniqsa, talabalik davri shaxsning kommunikativ sifatleri faol rivojlanadigan, ijtimoiy tajribasi boyiydigan va kasbiy identifikatsiyasi shakllanadigan bosqich bo'lib, ushbu davrda muloqot madaniyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash ilmiy hamda amaliy jihatdan dolzarb masalalardan biridir.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalarining muloqot madaniyati emotsional intellekt, kommunikativ tolerantlik, ijtimoiy-psixologik moslashuv, axloqiy-psixologik mas'uliyat hamda shaxsning boshqa individual-psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq. Mazkur omillarning rivojlanganlik darajasi shaxsning samarali muloqot olib borishi, hamkorlikni yo'lga qo'yishi, o'zaro hurmat va ishonchga asoslangan munosabatlarni shakllantirishi hamda kasbiy faoliyat jarayonida muvaffaqiyatga erishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois muloqot madaniyatini faqat pedagogik emas, balki psixologik nuqtayi nazardan ham tadqiq etish zarurati ortib bormoqda.

Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini takomillashtirish, talabalarining shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar psixologik xizmat faoliyatini yanada takomillashtirishni, talabalarining kommunikativ salohiyatini rivojlantirishning ilmiy asoslangan mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, talabalarda muloqot madaniyatining shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash va ularning o'zaro bog'liqligini empirik jihatdan asoslash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi oliy ta'lim muassasalari talabalarida muloqot madaniyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillarni tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash hamda muloqot madaniyatini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mazkur tadqiqot oliy ta'lim muassasalari talabalarida muloqot madaniyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlashga qaratilgan empirik tadqiqot asosida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlarning o'zaro uyg'unligidan foydalanildi. Nazariy bosqichda muloqot madaniyati, kommunikativ kompetentlik hamda ularning psixologik determinantlariga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar qiyosiy tahlil qilindi, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari qo'llanildi.

Empirik tadqiqotda talabalarining muloqot madaniyatini tavsiflovchi asosiy psixologik ko'rsatkichlarni baholash maqsadida N. Hallning emotsional intellektni diagnostika qilish metodikasi, V.V. Boykoning kommunikativ tolerantlikni aniqlash metodikasi, A.G. Maklakov va S.V. Chermeyaninning «Moslashuvchanlik» ko'p darajali shaxs so'rovnomasi hamda L.I. Timoshukning axloqiy-psixologik mas'uliyatni baholash metodikasidan foydalanildi. Tadqiqot natijalari matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanib, respondentlarning psixologik ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqliklar hamda ularning muloqot madaniyatiga ta'siri kompleks ravishda tahlil qilindi. Olingan natijalar tadqiqot maqsadi va vazifalaridan kelib chiqib ilmiy jihatdan talqin etildi.

Talabalarda muloqot madaniyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash maqsadida emotsional intellekt, kommunikativ tolerantlik, ijtimoiy-psixologik moslashuv hamda axloqiy-psixologik mas'uliyat ko'rsatkichlari kompleks ravishda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalarini umumlashtirish muloqot madaniyatining shakllanish darajasi bo'yicha respondentlarni yuqori, o'rta va past darajalarga ajratish imkonini berdi.

Olingan natijalar talabalarining muloqot madaniyati rivojlanish darajasi bo'yicha taqsimlanishini hamda tajriba va nazorat guruhlari o'rtasidagi farqlarni aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Oliy ta'lim muassasalari talabalarida muloqot madaniyatining rivojlanganlik darajalari (n = 241)

Muloqot madaniyati rivojlanganlik darajasi	Respondentlar soni (n)	Ulushi (%)
O'rta darajadan yuqori	9	3,7
O'rta daraja	154	63,9
O'rta darajadan past	78	32,4
Jami	241	100,0

1-jadval ma'lumotlari oliy ta'lim muassasalari talabalarida muloqot madaniyatining rivojlanganlik darajasi bir xil emasligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, respondentlarning asosiy qismini muloqot madaniyati o'rta darajada rivojlangan talabalar tashkil etib, ularning ulushi 63,9 foizni (154 nafar) tashkil etdi. Mazkur natija talabalarda muloqot jarayonini tashkil etish uchun zarur bo'lgan asosiy kommunikativ ko'nikmalar va psixologik sifatlar shakllangan bo'lsa-da, ularning barqarorligi hamda turli ijtimoiy vaziyatlarda samarali namoyon bo'lish darajasi hali to'liq rivojlanmaganligini anglatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, respondentlarning 32,4 foizi (78 nafar)da muloqot madaniyati o'rta darajadan past ekanligi aniqlandi. Ushbu ko'rsatkich talabalarining sezilarli qismida emotsiyalarni boshqarish, suhbatdoshni to'g'ri idrok etish, konstruktiv muloqot strategiyalaridan foydalanish hamda turli kommunikativ vaziyatlarga moslashish bilan bog'liq qiyinchiliklar mavjudligini ko'rsatadi. Bunday holat nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligiga, balki talabalarining kasbiy shakllanishi, jamoada ishlashi va kelajakdagi professional faoliyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu bilan birga, muloqot madaniyatining o'rta darajadan yuqori ko'rsatkichiga ega talabalar ulushi atigi 3,7 foizni (9 nafar) tashkil etdi. Mazkur natija muloqot madaniyatining yuqori darajada shakllanishi talabalarda tabiiy ravishda emas,

balki maqsadli pedagogik va psixologik ta'sirlar natijasida rivojlanishini ko'rsatadi. Yuqori darajadagi respondentlar odatda emotsional barqarorlik, kommunikativ bag'rikenglik, ijtimoiy moslashuvchanlik va axloqiy mas'uliyatning rivojlanganligi bilan ajralib turadi. Aynan ushbu sifatlar samarali muloqotning psixologik asosini tashkil etadi.

Bizning fikrimizcha, olingan natijalar talabalar muloqot madaniyatining shakllanishi ko'proq psixologik omillar bilan belgilanishini tasdiqlaydi. Xususan, emotsional intellektning rivojlanganligi shaxsning o'z hissiyotlarini anglash va boshqarishiga, kommunikativ tolerantlik turli qarash va pozitsiyalarga nisbatan bag'rikeng munosabatni shakllantirishga, ijtimoiy-psixologik moslashuv yangi ijtimoiy vaziyatlarda samarali faoliyat yuritishga, axloqiy-psixologik mas'uliyat esa muloqot jarayonida ijtimoiy me'yorlarga rioya qilishga xizmat qiladi. Mazkur omillarning o'zaro uyg'unligi talabalarda muloqot madaniyatining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilan olib boriladigan psixologik xizmat faoliyatini takomillashtirish, kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan trening dasturlarini joriy etish hamda emotsional intellekt va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus psixologik texnologiyalarni qo'llash zarurligini ko'rsatadi. Bu esa bo'lajak mutaxassislarning nafaqat kasbiy tayyorgarligi, balki ularning ijtimoiy faolligi, shaxslararo munosabatlari va kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim psixologik omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalari talabalarida muloqot madaniyatining rivojlanish darajasi, avvalo, shaxsning psixologik xususiyatlari bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida muloqot madaniyatining shakllanishida emotsional intellekt, kommunikativ tolerantlik, ijtimoiy-psixologik moslashuv hamda axloqiy-psixologik mas'uliyat muhim psixologik omillar sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi. Aynan mazkur omillarning o'zaro uyg'un rivojlanishi talabalarining samarali muloqot qilish, hamkorlikni yo'lga qo'yish va shaxslararo munosabatlarni konstruktiv tashkil etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Empirik tadqiqot natijalari respondentlarning aksariyatida muloqot madaniyati o'rta darajada shakllanganligini ko'rsatdi. Bu holat talabalarda kommunikativ salohiyatni yanada rivojlantirish uchun mavjud imkoniyatlar yetarli ekanligini, shu bilan birga, mazkur jarayonni ilmiy asoslangan psixologik yondashuvlar orqali qo'llab-quvvatlash zarurligini tasdiqlaydi. Muloqot madaniyatining yuqori darajaga erishgan talabalar ulushining nisbatan kamligi esa oliy ta'lim muassasalarida ushbu yo'nalishdagi tizimli psixologik ishlarni yanada kuchaytirish lozimligini ko'rsatadi.

Bizning fikrimizcha, talabalarda muloqot madaniyatini rivojlantirish faqat kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish bilan cheklanmasligi kerak. Ushbu jarayon emotsional intellektni rivojlantirish, tolerantlikni mustahkamlash, ijtimoiy-psixologik moslashuvni qo'llab-quvvatlash va axloqiy mas'uliyatni kuchaytirishga qaratilgan kompleks psixologik ta'sir vositalari orqali amalga oshirilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini takomillashtirish, talabalar uchun kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan trening dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish, shuningdek, ta'lim jarayoniga zamonaviy psixologik texnologiyalarni integratsiya qilishda ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. PF-6108-son Farmoni. 06.11.2020.
- [2] Abdullayeva X.Sh. Muloqot psixologiyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2021. – 216 b.
- [3] G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2019. – 512 b.
- [4] Safayev N.A. Shaxs va muloqot psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2018. – 284 b.
- [5] Маклаков А.Г. Общая психология. – СПб.: Питер, 2021. – 583 с.
- [6] Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других. – СПб.: Питер, 2004. – 474 с.
- [7] Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 2020. – 363 с.
- [8] Леонтьев Д.А. Психология смысла. – М.: Смысл, 2019. – 511 с.
- [9] Hall N. Emotional Intelligence. – London: Pan Macmillan, 1997. – 368 p.
- [10] Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books, 2005. – 352 p.
- [11] Salovey P., Mayer J.D. Emotional intelligence // Imagination, Cognition and Personality. – 1990. – Vol. 9(3). – P. 185-211.